

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Fredrik Klintberg

Barnperspektivet

En studie av hur rättsordningen garanterar
att unga brottsoffer får upprättelse

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Tova Bennet

Termin: VT 2020

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
SUMMARY	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Introduktion till ämnet	4
1.2 Syfte och frågeställningar	5
1.3 Avgränsningar	5
1.4 Metod och material	5
1.5 Disposition	6
2 BARNET OCH BROTTSOFFRET	7
2.1 Kränkning och upprättelse	7
2.2 Barnets särskilda skyddsintresse	9
3 STRAFFRÄTTEN OCH UPPRÄTTELSE	15
3.1 Straffets syfte och funktion	15
3.2 Straffmätning och påföljdsval	17
3.3 Brottsoffrets rätt till ersättning	20
4 AVSLUTANDE DISKUSSION	25
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	29

Sammanfattning

Barn har ett särskilt skyddsvärde och när de utsätts för brottsliga gärningar har de, precis som vuxna, ett behov av upprättelse men också en rätt att få uppleva att rättvisa skipas för att få ett avslut på brottsupplevelsen. I Sverige tillmäts den rättsliga hanteringen av unga brottsoffer stor betydelse för utgången i målet och det ställs således höga krav på att barnets särskilda behov tas i beaktning av rättsordningen. Barnets bästa finns inte uttryckt i lagtext gällande brottmål med barn som brottsoffer, man finner istället barnperspektivet i handläggningen. Detta innefattar bland annat särskild varsamhet vid förhör med barn under 18 år, inte fler förhör än nödvändigt, samt att förundersökningen ska genomföras skyndsamt. Barnets särskilda skyddsvärde i den rättsliga hanteringen kan anses begränsa barnets möjlighet till upprättelse. Det talas om ett så kallat bevishandikapp.

Det finns en föreställning om att upprättelse är en aspekt av straffrättsligt klander, men ett behov av upprättelse ger inte brottsoffret en rätt att få gärningspersonen straffad. Trots att straffet kan ha betydelse för brottsoffrets upprättelse så poängterar lagstiftaren att straffet ska bestämmas utifrån brottets beskaffenhet och i enlighet med proportionalitetsprincipen. Lagstiftaren har konstaterat att straffvärdet för en brottslig gärning som riktats mot ett barn bör vara högre än för motsvarande gärning mot vuxna. Likt en straffrättslig sanktion så markerar skadestånd att en viss gärning inte accepteras av samhället, och en allvarlig kränkning av ett barns integritet ska ge barnet rätt till ett högt belopp. Ersättning för kränkning fyller en symbolisk funktion som ”plåster på sårerna” men kan även ha en negativ effekt för brottsoffren genom att den förknippas med själva brottsupplevelsen, vilket gör att dess betydelse för barnets upprättelse kan ifrågasättas.

Summary

Children have a specific need for protection and especially when subject to criminal acts. Similar to adults, children also have a need for redress and a right to experience that justice will be served in order to find a closure to the process associated with crime victimization. In Sweden, the legal treatment of young victims of crime is of great importance for criminal judgement and thus high demands are placed on the legal system to take into account the child's specific needs. The best interests of the child are not expressed in the legal text regarding criminal cases involving children as victims of crime, but instead the child's perspective is found in the proceedings. This includes special care when interrogating children under the age of 18, no more hearings than necessary, and that the preliminary investigation must be carried out expeditiously. The child's specific need for protection from the proceedings may, however, limit the child's possibility of redress due to a "*bevishandikapp*" – a constraint of evidence.

There is a notion that redress is an aspect of criminal prosecution, but the need for redress does not give the victim the right to have the perpetrator punished. Although the penalty may have an impact on the victim's sense of redress, the legislator points out that the penalty should be determined in accordance with the nature of the offence and the principle of proportionality. The legislator has stressed that the penal value for a criminal offense directed against a child should be higher than that of the corresponding offense against adults. Similar to a criminal sanction, criminal injury compensation demonstrates that a certain act is not accepted by society, and a serious violation of a child's integrity should entitle the child to a high amount of monetary compensation. This compensation fulfills a symbolic function such as "patching the wounds" but can also have a negative impact on the victims by reminding them of the crime. One can therefore question how this serves the purpose of providing redress for the child.

Förkortningar

BrB	Brottsbalk (1962:700)
Ds	Departementsserien
FB	Föräldrabalk (1949:381)
FN	Förenta nationerna
FuK	Förundersökningskungörelse (1947:948)
HD	Högsta domstolen
NJA	Nytt juridiskt arkiv
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
SOU	Statens offentliga utredningar

1 Inledning

1.1 Introduktion till ämnet

FN:s konvention om barnets rättigheter antogs 1989¹ och med den introducerades ett barnperspektiv som skulle komma att utmana den etablerade rättssäkerhetsprincipen. Barnrättsforskaren Pernilla Leviner pratar om en barnvänlig rättskipning, genom vilken barn ses som fullvärdiga medborgare med rättigheter. Hon menar att barn ska få komma till tals och den information som ges till barn ska anpassas efter deras behov och mognad.² FN:s konvention om barnets rättigheter vilar tungt på principen om barnets bästa.³ Denna princip bygger i sin tur på tanken om att barn och vuxna har samma människovärde, men att barn är sårbara i förhållande till vuxna och samhället i stort.⁴ Det är svårare för barn jämfört med vuxna människor att på egen hand styra och påverka den situation som de befinner sig i.⁵

Barnrättsperspektivet stärks ytterligare genom att låta beslut och åtgärder återspegla barnets bästa, och om barnet i fråga inte vill eller kan framföra sina åsikter och känslor så ska barnets inställning undersökas och återspeglas så gott det går.⁶ Den rättsliga hanteringen av brott mot barn i Sverige är utformad för att låta barnet delta i utredningen i så liten utsträckning som möjligt, så att barnets rehabilitering inte blir lidande.⁷ Diesen & Diesen ifrågasätter huruvida detta särskilda skyddsintresse är i linje med barnets bästa. De menar dock vidare att med hänsyn till den sårbara situation som barn befinner sig i som brottsoffer kan det anses vara orimligt att de ska jämföras med vuxna brottsoffer. Rättsordningen tilldelas

¹ I Sverige gäller FN:s konvention om barnets rättigheter som lag sedan den 1 januari 2020.

² Öster, m.fl. (2014).

³ Se artikel 3 i FN:s konvention om barnets rättigheter.

⁴ Bilaga till huvudbetänkande (SOU 1997:116): Del 1 Barnets Bästa – en antologi, s. 7.

⁵ Brottsofferjouren <www.brottsofferjouren.se/fakta-om-brottsoffer/sarskilt-sarbara/>, besökt 2020-03-30.

⁶ Prop. 2012/13:10 s. 1.

⁷ Diesen & Diesen (2013) s. 195.

således den viktiga uppgiften att beakta barnets skydd utan att barnets behov av upprättelse går förlorat.⁸

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att undersöka hur rättsordningen tar hänsyn till det unga brottsoffret och dess behov av upprättelse vid utdömandet av straffrättsliga påföljder och skadestånd till följd av en brottslig gärning. För att uppnå detta syfte kommer följande frågeställningar att behandlas och besvaras:

- Hur kommer föreställningen om unga brottsoffrets upprättelse till uttryck i lagstiftningen?
- Vad får beaktandet av barnets skyddsintressen i den rättsliga hanteringen för betydelse för barnets möjlighet till upprättelse?

1.3 Avgränsningar

Denna uppsats avgränsas till att fokusera på barn som brottsoffer i den svenska straffrätten och straffprocessen. Det finns en föreställning om att endast det strängaste straffet kan garantera upprättelse för brottsoffret, och diskussionen avgränsas därför till vilken funktion straff och skadestånd fyller för unga brottsoffrets upprättelse och vilka avvägningar som lagstiftaren har gjort i detta avseende. Av utrymmesskäl diskuteras inte andra metoder för att garantera upprättelse. Diskussionen kring skadestånd avgränsas till ersättning för kränkning och berör således inte ersättning för personskada, sakskada eller ren förmögenhetsskada.

1.4 Metod och material

För att uppnå syftet med denna uppsats tillämpas den rättsdogmatiska metoden, som innebär att material inhämtas från traditionella rättskällor

⁸ Diesen & Diesen (2013) s. 198.

såsom juridisk litteratur, lagtext, lagförarbeten samt rättspraxis. Med stöd i dessa källor klarläggs hur rättsordningen betraktar det unga brottsoffrets behov av upprättelse. Den teoretiska argumentationen från juridisk litteratur kompletterar lagstiftarens resonemang för att problematisera och belysa eventuella brister i rådande regelverk.

Med anledning av uppsatsens syfte tillämpas ett viktimologiskt perspektiv. Det främsta syftet med att tillämpa detta perspektiv är att förstå hur brottsofferperspektivet tas tillvara av rättsordningen. Ett viktimologiskt perspektiv kan bidra till fördjupad förståelse för interaktionen mellan brottsoffer och rättsväsendet, hur lagstiftaren lyfter fram en viss grupp som särskilt skyddsvärd, och vilka kriterier lagstiftaren har använt för att bestämma att en viss grupp anses vara utsatt.⁹ Detta perspektiv kan dessutom vidga förståelsen för varför somliga löper en större risk att utsättas för brottsliga gärningar, samt bidra till att bryta den idealbild av brottsoffret som rättstillämparen utgår från.¹⁰

1.5 Disposition

Kapitel två består av en diskussion kring barnet som brottsoffer och dess behov av upprättelse vid kränkning. Detta kapitel belyser vidare hur barnets särskilda skyddsintressen kommer till uttryck i den rättsliga hanteringen. I kapitel tre diskuteras straffrättens betydelse för barnets upprättelse. Detta kapitel inleds med en diskussion kring hur straff som sådant kan verka för upprättelse, och presenterar vidare hur lagstiftaren har resonerat kring hur straffvärde och påföljdsval förhåller sig till brottsoffrets behov och intresse av upprättelse. Detta kapitel avslutas med en diskussion kring vad skadestånd kan innebära för barnets upprättelse. I kapitel fyra återfinns en avslutande diskussion som är ämnad att besvara uppsatsens syfte och frågeställningar.

⁹ Granström & Mannelqvist (2007/2008) s. 37

¹⁰ Ibid. s. 31–32.

2 Barnet och brottsoffret

2.1 Kränkning och upprättelse

Brottsoffer utgör en heterogen grupp av individer som upplever en kränkning på olika sätt och av olika anledningar – somliga upplever ingen större känslomässig reaktion medan andra drabbas av mer allvarliga konsekvenser och trauman.¹¹ Det blir således viktigt att definiera hur man fastställer att en kränkning föreligger samt hur kränkningens allvar i fråga ska bedömas av rättsordningen.¹² Det betonades i prop. 2000/01:68 att skadan som brottsoffret har lidit ska bedömas objektivt men att den skadelidandes egna utsaga ska tillmätas viss betydelse för bedömningen.¹³ Det lyftes fram att utöver att brottsoffer upplever en kränkning på olika sätt så kan man konstatera att individer av olika anledningar har svårt för att beskriva den kränkning som de har upplevt, exempelvis barn. Det finns dessutom en risk för att en skadelidande kan överdriva sina upplevelser, antingen medvetet eller omedvetet. Det konstaterades således att det inte går att bortse från variationer i kränkningssupplevelse eller förmåga att återge sina upplevelser i bedömningen av en eventuell kränkning.¹⁴

Trots att brottsoffer upplever en kränkning på olika sätt så utgör vissa brott ur ett samhällsligt perspektiv allvarligare kränkning än andra, exempelvis sexualbrott och mordförsök medför allvarligare kränkning än misshandel och ofredande.¹⁵ Det lyftes fram i prop. 2000/01:68 att ett övergrepp som skett vid ett enskilt tillfälle anses utgöra en mindre allvarlig kränkning än övergrepp som skett systematiskt under en längre tidsperiod.¹⁶ Ytterligare en faktor för bedömningen av en kränkning och dess allvar, är om den brottsliga gärningen dessutom riktade sig mot en individ som befann sig i en

¹¹ Lindgren m.fl. (2001) s. 123.

¹² Mannelqvist (2005/2006) s. 790.

¹³ Prop. 2000/01:68 s. 51.

¹⁴ Ibid. s. 51.

¹⁵ Mannelqvist (2005/2006) s. 806.

¹⁶ Prop. 2000/01:68 s. 52.

utsatt situation genom ett beroende- eller förtroendeförhållande, exempelvis ett barn och dennes vårdnadshavare eller annan närstående.¹⁷

Mannelqvist konstaterar att eftersom barn som brottsoffer utgör en särskilt utsatt grupp så finns det anledning att avvika från den objektiva bedömningen och sänka kraven på vad som utgör en kränkning av ett barn.¹⁸ Sexuella övergrepp mot barn anses exempelvis alltid utgöra en allvarlig kränkning.¹⁹ Anledningen till denna bedömning är dels barnets specifika ställning som brottsoffer, dels barnets behov av upprättelse.²⁰ Att genomlida en brottsupplevelse som barn kan nämligen få betydande konsekvenser för barnets utveckling.²¹

Gemensamt för brottsoffer är att de behöver ha stöd, skydd och upprättelse.²² Som tidigare konstaterats så finns det dock inte en allmänt rådande sanning för hur brottsoffer upplever en viss händelse, vilket enligt Burman innebär att det således är en omöjlig uppgift för straffrätten att tillgodose alla brottsoffers individuella behov och intressen.²³ Burman betonar vidare att varje enskilt fall är unikt genom att brottsoffer hanterar och upplever situationen på olika sätt. Även brottsoffrets relation till förövaren får enligt Burman betydelse för brottsoffrets upplevelse av den brottsliga gärningen.²⁴

Upprättelse är en rimlig förväntan hos brottsoffer och det bör vara det främsta brottsofferintresset som straffrätten ska tillgodose.²⁵ Burman betonar att upprättelse avser ”brottsoffers möjligheter att få sin kränkning erkänd och att få uppleva att kränkningen hanteras och värderas på ett

¹⁷ Prop. 2000/01:68 s. 52.

¹⁸ Mannelqvist (2005/2006) s. 807.

¹⁹ Ibid. s. 803.

²⁰ Ibid. s. 807.

²¹ Lindgren m.fl. (2001) s. 97.

²² Enarsson (2013) s. 14.

²³ Burman (2011) s. 288.

²⁴ Ibid. s. 288.

²⁵ Ibid. s. 288-289.

rättvist sätt”.²⁶ Trots att det finns en föreställning om att brottsoffer vill ha hämnd på gärningspersonen och att det strängaste straffet ska utdömas för att brottsoffret ska få upprättelse, så visar forskning att brottsofferintresset ofta istället handlar om att få upprättelse genom att rättvisa har skipats.²⁷

Med anledning av deras sårbara ställning har barn inte samma förutsättningar som vuxna att hantera en brottsupplevelse.²⁸ Barn behöver således stöd från sin omgivning. Detta stöd finner barnet i första hand hos sin familj och sina närstående men när en närstående till barnet är den som har begått den brottsliga gärningen mot barnet då måste barnet i fråga förlita sig på hjälp från samhället. Det ansvar och de skyldigheter som åligger samhället gentemot brottsoffer innebär att åtgärder ska vidtas som svarar mot barnets bästa, stärker barnets rättigheter samt ger barnet upprättelse när dennes rättigheter har kränkts.²⁹

2.2 Barnets särskilda skyddsintresse

Barn som brottsoffer omfattas på samma sätt som vuxna av rätten till rättvisa och upprättelse.³⁰ Dock aktualiseras barns särskilda skyddsintressen i den rättsliga hanteringen, och detta måste enligt Diesen & Diesen balanseras mot barnets intresse och behov av att få upprättelse för brottsupplevelsen.³¹ De framhåller nämligen att barnets behov av upprättelse hänförs till det faktum att exempelvis övergrepp mot barn som lämnas outredda kan bidra till att psykiska problem utvecklas i senare ålder.³²

Den särskilt utsatta situation som barn befinner sig i återspeglas i olika delar av rättsväsendet. Asp betonar att det med anledning av barns ställning i förhållande till vuxna finns skäl att förstärka barns straffrättsliga skydd,

²⁶ Burman (2011) s. 290.

²⁷ van Dijk (2009), se Burman (2011) s. 287.

²⁸ Ds 2004:56 s. 28.

²⁹ Ibid. s. 28.

³⁰ Forsman (2013) s. 414-415.

³¹ Diesen & Diesen (2013) s. 199.

³² Ibid. s. 199.

vilket har gjorts bland annat genom att särskilda gärningar mot barn är kriminaliserade.³³ För att kunna garantera efterlevnad av principerna om rättssäkerhet, effektivitet och empati, ställs dessutom krav på att brott mot barn utreds i enlighet med det utsatta barnets behov.³⁴ Barn har särskilda behov i den rättsliga processen som gör att de inte ska behandlas som vuxna, och om dessa behov inte tas i beaktning av rättsordningen så kan det få konsekvenser för barnets psykiska utveckling.³⁵ Det är nämligen inte bara själva brottsupplevelsen som kan få konsekvenser för brottsoffret. När brottsoffret söker hjälp finns en risk för så kallad sekundär viktimering, som innebär att brottsoffret upplever att omgivningen inte visar förståelse för hur brottsoffret reagerar på brottsupplevelsen.³⁶ En smidig rättsprocess med ett bemötande och informationsutlämnande som anpassats efter det enskilda brottsoffret anses bidra till en känsla hos brottsoffret av att bli trodd och sedd vilket i sin tur gör processen lättare för brottsoffret och förhindrar sekundär viktimering.³⁷ Det handlar om att upprätthålla förtroendet för rättsväsendet så att brottsoffer i framtiden anmäler brott och väljer att medverka i rättsprocesser.³⁸

Det är dock oftast annan än barnet själv som definierar vad som är just barnets bästa, och barnets enskilda intressen och behov blir därmed inte alltid avgörande.³⁹ Eftersom barn har rättigheter så bör de också ha möjlighet att få komma till tals och delta i processen när det gäller beslut som kommer att påverka barnets roll som brottsoffer.⁴⁰ Genom att ge barnets brottsofferperspektiv större utrymme i den rättsliga hanteringen kan det dessutom konstateras att barn har olika behov i olika åldrar, och dessa olika behov tillsammans med skillnader i barns mognad och individuella

³³ Asp (2014) s. 80. Sexualbrott mot barn återfinns i 6 kap. BrB och barnpornografibrottet i 16 kap. BrB. Ytterligare bestämmelser som ger barn särskilt skydd återfinns i 4 kap. BrB, exempelvis brottet människorov, människohandel och människoexploatering.

³⁴ Ds 2004:56 s. 29.

³⁵ Brottsoffermyndigheten (2010) s. 142.

³⁶ Lindgren m.fl. (2001) s. 135.

³⁷ Enarsson (2013) s. 14-15.

³⁸ Ibid. s. 108.

³⁹ Ericsson (2007) s. 45-46.

⁴⁰ Brottsoffermyndigheten (2010) s. 144.

förutsättningar bör inte begränsa barnets möjlighet till en rättvis prövning.⁴¹ Av artikel 12 i FN:s konvention om barnets rättigheter följer dessutom att varje barn har rätt att uttrycka sin mening och höras i alla frågor som rör barnet, även i samtliga domstolsförfaranden, antingen direkt eller genom företrädare. Eftersom ett barn saknar full rättshandlingsförmåga till 18 års ålder så har barnet rätt till en ställföreträdare som ska ta tillvara barnets intressen under förundersökning och rättegång.⁴² Barn som utsatts för sexualbrott som återfinns i 6 kap. BrB ska representeras av ett målsägandebitråde, och vid andra brottsliga gärningar ska ett målsägandebitråde förordnas endast om behov föreligger.⁴³ Om en av barnets vårdnadshavare misstänks för brott mot barnet i fråga, eller om det finns anledning att tro att en vårdnadshavare på grund av sitt förhållande till den misstänkte inte kommer att ta till vara barnets rätt, ska istället en särskild företrädare förordnas för barnet.⁴⁴ Samtliga beslut som fattas av den särskilda företrädaren ska genomsyras av barnets bästa och hänsyn ska tas till barnets synpunkter och önskemål.⁴⁵

Barnets bästa finns inte uttryckt i lagtext gällande brottmål med barn som brottsoffer.⁴⁶ Barnperspektivet finns dock inbyggt i handläggningen.⁴⁷ Det följer av 17 § FuK att särskild varsamhet bör iakttas vid förhör med en målsägande som inte fyllt 18 år. Det får dessutom inte genomföras fler förhör än nödvändigt med hänsyn till utredningens art och barnets bästa. Enligt 18 § FuK bör dessa förhör med barn under 18 år dessutom hållas av en person med särskild kompetens för uppgiften. Av 2 a § FuK följer vidare att förundersökning med en målsägande som vid anmälan inte fyllt 18 år ska genomföras skyndsamt, om brottet riktats mot målsägandes liv, hälsa, frihet eller frid, samt föreskriven påföljd för brottet i fråga är fängelse i mer än sex månader.

⁴¹ Brottsoffermyndigheten (2010) s. 144.

⁴² Singer (2019) s. 313.

⁴³ 1 § lag (1988:609) om målsägandebitråde.

⁴⁴ 1 § lag (1999:997) om särskild företrädare för barn.

⁴⁵ Prop. 1998/99:133 s. 30.

⁴⁶ Jmf mål om vårdnad, boende och umgänge som regleras i 6 kap. föräldrabalken.

⁴⁷ Feuk (2014) s. 179.

Det anses alltså ligga i barnets skyddsintresse att barn ska hållas utanför utredningen i så stor utsträckning som möjligt, att hålla en kort utredningstid samt att låta barn utebli fysiskt från rättegången.⁴⁸ Enligt Diesen & Diesen aktualiserar detta viss rättssäkerhetsproblematik – man vill undvika att barn ska genomgå en utdragen och påfrestande rättegångsprocess, men detta kan leda till att barnets möjlighet till upprättelse begränsas.⁴⁹ Forskning har visat att barn kan närvara i rättssalen och vara trovärdiga vittnen om frågorna ställs på ett lämpligt sätt.⁵⁰ Trovärdigheten hos barn anses dessutom öka om de använder sina egna ord för att beskriva händelsen samt visar känslor under förhör.⁵¹

En verksam domare beskriver hanteringen av brottmål med unga brottsoffer på Domarbloggen⁵² och följande sammanfattar de framträdande aspekterna i hanteringen. Enligt huvudregeln närvarar brottsoffer i rättssalen för att berätta om sin brottsupplevelse, men när brottsoffret är yngre än 15 år görs undantag från principen om bevisningens omedelbarhet. Förhör med barnet genomförs under anpassade förhållanden utanför rättssalen. Dessa förhör ska vanligen endast utgöra underlag för huruvida åklagaren ska väcka åtal eller inte, men när brottsoffret är yngre än 15 år läggs just dessa förhör fram inför domstolen. Eftersom domstolens bedömning således blir beroende av den utredning som åklagaren presenterar, är det viktigt att dessa förhör genomförs på ett bra sätt. Barnet ska ges möjlighet att fritt berätta om sin upplevelse, utan ledande frågor, och den tilltalade ska dessutom få möjlighet att ställa mot- eller följdfrågor till barnets utsaga. Om förhör genomförs inför domstol har domaren möjlighet att förhindra ledande frågor. Att barnets berättelse har tillkommit genom ledande frågor kan innebära ett lägre bevisvärde, vilket i sin tur kan leda till att en friande dom meddelas.

⁴⁸ Diesen & Diesen (2013) s. 198.

⁴⁹ Ibid. s. 212.

⁵⁰ Brottsoffermyndigheten (2010). s. 144.

⁵¹ Ernberg (2018) s. 34.

⁵² Domarbloggen, <<http://www.domarbloggen.se/sodertorns-tingsratt/hur-forhors-barn-och-hur-varderar-domstolen-deras-uppgifter/>>, besökt 2020-04-19.

Det blir således avgörande för utgången i fallet hur förhör med brottsoffren genomförs.⁵³

Det har konstaterats av Åklagarmyndigheten att förhör med barnet som målsägande personligen i rättsalen kan ge ett högre bevisvärde.⁵⁴ Förhör med unga brottsoffer ska hållas så snart som möjligt från det att anmälan inkommit och inom 14 dagar för att undvika att barnets berättelse om händelseförloppet påverkas, att barnet glömmer bort detaljer, eller att barnet inte längre vill prata om brottsupplevelsen.⁵⁵ Det kan finnas svårigheter att få fram bevisning vid sexualbrott mot barn, och genom en studie med åklagare bekräftas att förhör med det unga brottsoffret således är helt avgörande för utredningen och om det ska leda till åtal.⁵⁶ HD har dock fastställt att uppgifter som lämnas av ett litet barn får ett lågt bevisvärde och kan således inte ensamma utgöra bevis.⁵⁷

Diesen & Diesen menar att det uttalade skyddsintresset för barn och den bristande närvaron under den rättsliga hanteringen utgör ett bevishandikapp⁵⁸, vilket de menar kan medföra att flertalet brott lämnas ouppklarade.⁵⁹ De konstaterar dock att inkludera barnet mer i den rättsliga processen inte per automatik är en lösning på problemet då det kan medföra att barnet upplever ett större lidande och att dennes situation förvärras.⁶⁰ Enarsson poängterar hur det är positivt för brottsoffret och övriga inblandade i processen att upprätthålla en effektiv och skyndsamt rättsprocess, men att det kan leda till att vissa aspekter av utredningen inte får tillräckligt utrymme.⁶¹ Barnets skyddsintresse till trots, en snabb

⁵³ Domarbloggen, <<http://www.domarbloggen.se/sodertorns-tingsratt/hur-forhors-barn-och-hur-varderar-domstolen-deras-uppgifter/>>, besökt 2020-04-19.

⁵⁴ Åklagarmyndigheten (2019) s. 26.

⁵⁵ Ibid. s. 25.

⁵⁶ Ernberg (2018) s. 38.

⁵⁷ Se NJA 1994 s. 268 (på s. 276).

⁵⁸ Diesen & Diesen (2013) s. 196.

⁵⁹ Ibid. s. 198.

⁶⁰ Ibid. s. 199.

⁶¹ Enarsson (2013) s. 193.

utredning får inte leda till bristande kvalitet och att utredningar läggs ner med anledning därav.⁶²

Med anledning av barns särskilda skyddsvärde har åtals- och påföljdspreskription avskaffats för våldtäktsbrott mot barn samt könsstympning av barn.⁶³ Det betonades i förarbetena att även om lång tid har passerat sedan brottet begicks så ska brottsoffret ges en möjlighet till upprättelse. Att dessa brott uppdagas först i vuxen ålder ska inte utgöra ett hinder för lagföring av det begångna brottet.⁶⁴

⁶² Diesen & Diesen (2013) s. 212.

⁶³ Prop. 2019/20:69 s. 1. Mindre grov våldtäkt mot barn undantas inte från preskription.

⁶⁴ Ibid. s. 37. Av 35 kap. 4 § BrB följer att för de brott mot barn som inte undantas preskriptionsreglerna räknas preskriptionstiden från den dag då målsägande fyller eller skulle ha fyllt 18 år. Preskriptionstider återfinns i 35 kap. 1 § BrB.

3 Straffrätten och upprättelse

3.1 Straffets syfte och funktion

Straff som metod för att garantera att brottsoffer får upprättelse är omdebatterad. Förespråkare för strängare straff menar att brottsoffrens upprättelse borde få större betydelse och att upprättelse är nödvändigt för att rättsväsendet ska fungera – straffrätten kan med andra ord ses som ett instrument för brottsoffers upprättelse.⁶⁵ Motståndare till denna ideologi menar att skärpta straff inte gynnar brottsoffren och att strängare straff istället skulle medföra kontraproduktiva konsekvenser i form av fler brottsoffer. Man menar dessutom att brottsoffer ”inte blir mindre misshandlat eller våldtaget ens om vi återgår till den mest primitiva rättskipning, ...”.⁶⁶

Trots att upprättelse kan garanteras genom olika åtgärder och processer så menar Burman att upprättelse är en aspekt av straffrättsligt klander och poängterar att ”straffrätten bör vara ett rättssäkert system för värnande av individuella och samhällsliga intressen genom att den utesluter eller tilldelar och värderar klander”.⁶⁷ Burman menar att den straffrättsliga skulden kan leda till upprättelse genom klander på grund av att den som brutit mot lagen har både skadat det skyddsintresse som lagen ämnat att skydda men även kränkt den individ som omfattades av skyddsintresset.⁶⁸ Fattah menar istället att straffrättssystemet inte kan tillgodogöra brottsoffrets intresse av upprättelse eftersom brottet har begåtts mot brottsoffret och inte mot samhället. Detta ger alltså enligt Fattah istället upphov till en direkt förpliktelse gentemot brottsoffret och inte en skuld till samhället.⁶⁹

⁶⁵ Alice Pernevi & Daniel Claesson, 'Sveriges straffrätt – ett paradys för kriminella', Göteborgs-Posten Debatt, <<https://www.gp.se/debatt/sveriges-straffratt-ett-paradis-for-kriminella-1.22330697>>, publicerad 2020-01-09, besökt 2020-04-01.

⁶⁶ Moa Bladini, m.fl., 'Hårdare straff "nollar" inte brottsoffrens lidande', Göteborgs-Posten Debatt, <<https://www.gp.se/debatt/hardare-straff-nollar-inte-brottsoffrens-lidande-1.22691048>>, publicerad 2020-01-16, besökt 2020-04-01.

⁶⁷ Burman (2011) s. 289.

⁶⁸ Ibid. s. 290.

⁶⁹ Fattah (1997), se Forsman (2013) s. 95.

Straffrätten kan anses vara nödvändig för att förmedla ett moraliskt budskap och bekräfta brottsoffrets värde – om ett utdömt straff inte är tillräckligt hårt kan det utifrån ett brottsofferperspektiv betraktas som att brottsoffret inte tas på allvar.⁷⁰ Alm menar dessutom att inte straffa personer som har begått brottsliga gärningar kan förmedla en känsla till brottsoffer att de är mindre värda än gärningspersoner.⁷¹ I detta sammanhang kan man prata om brottsoffrets *rätt* till att få gärningspersonen straffad – en rätt som är beroende av den skyldighet som åligger staten att utdöma straffrättsliga sanktioner med anledning av brottet i fråga som gärningspersonen har gjort sig skyldig till.⁷² Staten har dels en skyldighet att kriminalisera de gärningar som inte är önskvärda av samhället, dels en skyldighet att straffa de personer som gjort sig skyldiga till brott, och ett brottsoffer kan således uppleva en besvikelse om staten inte fullgör någon av dessa skyldigheter.⁷³ Att få en fällande dom mot gärningspersonen kan innebära att brottsoffret upplever ett avslut på brottsupplevelsen, men ett behov av att få ett avslut ger enligt Alm inte brottsoffret en *rätt* att få gärningspersonen straffad – brottsoffer kan uppleva ett avslut genom andra metoder och åtgärder än bestraffning, exempelvis terapi.⁷⁴

Det går således att ställa sig frågande till huruvida straffrätten i alla lägen kan garantera upprättelse för brottsoffer, eller om det finns alternativa eller komplementära åtgärder eller processer som på ett mer ändamålsenligt sätt kan tillgodose brottsoffrets intressen och behov.⁷⁵ Brottsoffers upprättelse är inte uteslutande beroende av att gärningspersonen får en fällande dom.⁷⁶ Ett ogillat åtal på grund av att bevisningen inte var tillräckligt stark för en fällande dom kan enligt Alm fortfarande innebära att brottsoffret får upprättelse genom att rätten trots allt har tagit brottsoffrets upplevelse på

⁷⁰ Ericsson (2007) s. 42-43.

⁷¹ Alm (2019) s. 78.

⁷² Ibid. s. 65.

⁷³ Ibid. s. 66.

⁷⁴ Ibid. s. 70.

⁷⁵ Leander (2007) s. 217.

⁷⁶ Diesen & Diesen (2010), se Burman (2011) s. 289.

största allvar.⁷⁷ Alm poängterar vidare att situationen blir annorlunda för brottsoffret om åtalet läggs ner på grund av en misstro till brottsoffrets berättelse och upplevelse.⁷⁸ När det gäller barn som utsatts för sexuella övergrepp har forskning dock visat att de vill se en fällande dom eftersom den ger dem det avslut som de behöver för att kunna gå vidare i livet – den rättsliga hanteringen blir en bekräftelse för barnen av vad som är rätt och fel.⁷⁹ Det betonades dessutom i påföljdsutredningen att en fällande dom i stor utsträckning kan innebära upprättelse för brottsoffret.⁸⁰ Forsman poängterar dock att en fällande dom inte får samma betydelse för barnets upprättelse om det finns en fortsatt risk för att barnet utsätts för nya brottsliga gärningar.⁸¹ Att brottsoffret ska känna sig trygg i sin vardag efter avslutad rättsprocess får således betydelse för det utdömda straffets verkställighet.⁸²

3.2 Straffmätning och påföljdsval

Enligt vedergällningsideologin ska strängare straff utdömas för att gottgöra brottsoffrets behov av rättvisa och upprättelse.⁸³ Burman menar dock att det strängaste straffet inte utgör det självklara brottsofferintresset, men att brottsofferintresset kan vara relevant för avgörandet av det slutliga straffvärdet.⁸⁴ Enligt Burman är det en fråga om rättvisa att straffvärdet återspeglar brottsoffrets intresse av upprättelse, men att påföljdsvalet inte har samma koppling till klander och upprättelse – det är snarare en uppgörelse mellan stat och gärningspersonen.⁸⁵ Det betonades i påföljdsutredningen att staten är den enda aktören som kan bestämma den påföljd som ska följa av en fällande dom.⁸⁶ Även om det kan anses bidra till brottsoffrets upprättelse att vara delaktig i bestämmandet av påföljd så

⁷⁷ Alm (2019) s. 77.

⁷⁸ Ibid. s. 77.

⁷⁹ Back m.fl. (2011) s. 54.

⁸⁰ SOU 2012:34 s. 138.

⁸¹ Forsman (2013) s. 501.

⁸² Burman (2011) s. 295.

⁸³ Forsman (2013) s. 97.

⁸⁴ Burman (2011) s. 293.

⁸⁵ Ibid. s. 294.

⁸⁶ SOU 2012:34 s. 138.

betonades det i samma utredning att ett brottsoffer aldrig kan göra gällande att en gärningsperson ska få ett straff som motsvarar brottsoffrets lidande.⁸⁷ Brottsofferperspektivet har dock betydelse för utformningen av påföljdssystemet – om straffet inte upplevs som ingripande för gärningspersonen kommer brottsoffret med all sannolikhet inte att uppleva någon upprättelse från rättsordningen.⁸⁸

Enligt proportionalitetsprincipen ska ett utdömt straff stå i proportion till det begångna brottet och enligt ekvivalensprincipen ska lika allvarliga brott straffas på samma sätt, vilket tillsammans innebär att straffet ska återspegla den samhälleliga uppfattningen av den brottsliga gärningen.⁸⁹ Det betonades i straffnivåutredningen att straffets betydelse för brottsoffrets upprättelse inte bör förringas, men att straffnivån trots allt bör bestämmas i enlighet med proportionalitetsprincipen.⁹⁰ Brottssoffrets behov av upprättelse ansågs i betänkandet inte utgöra ett skäl för att föreskriva en högre straffnivå än den som står i proportion till den skada eller fara som brottet medförde. Brottssoffrets intressen ska istället tas i beaktning genom en fullgod utredning och effektiv lagföring, vilket även kan innebära ett utdömt skadestånd till brottsoffret.⁹¹

Av 29 kap. 1 § BrB följer att straff ska bestämmas inom ramen för den straffskala som gäller för brottet i fråga, efter brottets samlade straffvärde. Straffskalan återspeglar hur lagstiftaren har värderat brottet i fråga medan straffvärdet ska återspegla den skada, kränkning eller fara som den specifika gärningen inneburit för brottsoffret.⁹² Det betonades vidare i straffnivåutredningen att genom att särskilt beakta hur den brottsliga gärningen inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv, hälsa eller trygghet

⁸⁷ SOU 2012:34 s. 138.

⁸⁸ Ibid. s. 139.

⁸⁹ SOU 2008:85 s. 16.

⁹⁰ Ibid. s. 253.

⁹¹ Ibid. s. 254.

⁹² Ibid. s. 19.

till person kan ett allvarligt brott ges ett högre straffvärde och således lättare skiljas från brott av normalgraden.⁹³

Av förarbetena till 29 kap. 1 § BrB framgår att det endast är de objektiva omständigheterna (skadan, kränkningen eller faran) samt de subjektiva omständigheterna (gärningspersonens avsikt eller motiv) kring den brottsliga gärningen som ska påverka straffvärdet – vem brottsoffret är ska i princip lämnas utan hänseende vid bedömningen av straffvärdet.⁹⁴ Det utdömda straffet kan dock bli strängare om den brottsliga gärningen riktade sig mot ett barn, eftersom flertalet av de försvårande omständigheterna i 29 kap. 2 § BrB kan aktualiseras.⁹⁵ Domstolarna har dessutom stor frihet att rubricera brott mot barn som allvarligare än om motsvarande gärning riktas mot en vuxen.⁹⁶

I tidiga förarbeten förordades en restriktiv tillämpning av de försvårande omständigheterna, men genom en utökad spännvidd och tillämpning av de försvårande omständigheterna i straffvärdebedömningen kan allvarligare brott nu lättare särskiljas från lindrigare brott.⁹⁷ Samtliga av de försvårande omständigheterna i 29 kap. 2 § BrB kan tillämpas på brott mot barn, särskilt punkterna 2 (gärningspersonen visade stor hänsynslöshet), 3 (gärningspersonen utnyttjade någons skyddslösa ställning eller svårigheter att värja sig) och 4 (gärningspersonen utnyttjade sin ställning eller i övrigt missbrukade ett särskilt förtroende).⁹⁸ När punkt 8 tillfördes denna paragraf förstärktes barnets skyddsvärde i straffvärdesmätningen, särskilt, men inte uteslutande, vid vålds- och sexualbrott, genom att markera att brott som varit ägnade att skada tryggheten och tilliten hos ett barn i dess förhållande till en närstående person bör ges ett högre straffvärde.⁹⁹

⁹³ SOU 2008:85 s. 19.

⁹⁴ Prop. 1987/88:120 s. 80.

⁹⁵ Singer (2019) s. 285.

⁹⁶ Prop. 2009/10:147 s. 15.

⁹⁷ Ibid. s. 27.

⁹⁸ Prop. 2002/03:53 s. 70.

⁹⁹ Ibid. s. 71.

Påföljdsvalet hänger ihop med straffvärdet i det avseende att ett högre straffvärde ofta är avgörande för att den tilltalade ska dömas till fängelse – riktvärde för fängelsepresumtionen är ett straffvärde på ett år eller längre.¹⁰⁰ Brottslighetens art kan även vara avgörande för fängelse som påföljd, även om straffvärdet understiger ett år, exempelvis sexuellt utnyttjande av barn.¹⁰¹ De försvårande omständigheterna i 29 kap. 2 § BrB kan ge viss indikation för om påföljden ska bestämmas till fängelse eller inte, exempelvis om gärningspersonen har utnyttjat annans skyddslösa ställning eller missbrukat ett särskilt förtroende.¹⁰²

3.3 Brottsoffrets rätt till ersättning

Utöver de straffrättsliga påföljderna kan brottsoffret få rätt till skadestånd. Skadeståndstalan med anledning av den brottsliga gärningen prövas normalt i samband med åtalet för brottet i fråga (s.k. enskilt anspråk).¹⁰³ Både straff och skadestånd utgör rättsverkningar av någons brottsliga agerande, dock med olika funktion och ändamål.¹⁰⁴ Skadeståndet syftar till att reparera en skada medan straffet syftar till att klandra gärningspersonen för den begångna gärningen.¹⁰⁵ Eftersom skadeståndet även utgör en rättslig sanktion utifrån handlingen som gav upphov till kränkningen balanserar det således mellan att tillgodose det reparativa syftet hos brottsoffret samt den vedergällande straffrätten.¹⁰⁶

Det utdömda skadeståndet ska i första hand betalas av gärningspersonen men om denne inte kan fullgöra sina betalningsförpliktelser, om förundersökningen har lagts ner, eller om brottsoffret inte har egen försäkring som täcker skadan, kan brottsoffret ansöka om

¹⁰⁰ SOU 2008:85 s. 77.

¹⁰¹ Ibid. s. 78.

¹⁰² Ibid. s. 79.

¹⁰³ Forsman (2013) s. 401. Skadelidande kan även väcka skadeståndstalan genom separat stämningsansökan enligt bestämmelserna i 42 kap. RB.

¹⁰⁴ Dahlstrand (2012) s. 74.

¹⁰⁵ Baier & Svensson (2009), se Dahlstrand (2012) s. 74.

¹⁰⁶ Dahlstrand (2012) s. 12.

brottsskadeersättning hos Brottsoffermyndigheten.¹⁰⁷ Brottsskadeersättning förutsätter att brottet i fråga har anmälts till brottsutredande myndighet, eller att den sökande uppvisar en giltig anledning för att någon anmälan inte gjorts.¹⁰⁸ Det krävs således inte en fällande dom för att brottsskadeersättning ska kunna betalas till brottsoffret.¹⁰⁹ Denna brottsskadeersättning betalas för den skada som brottsoffret lidit genom den brottsliga gärningen.¹¹⁰

Vid kränkning utgår så kallad kränkningersättning endast med anledning av en *allvarlig* kränkning av brottsoffrets person, frihet eller frid.¹¹¹ Endast allvarliga kränkningar anses medföra lidande för den utsatte.¹¹²

Kränkningersättningen ska bestämmas i förhållande till den brottsliga gärningen (den ansvarsutlösande gärningen) med särskilt beaktande av huruvida den innebar förnedrande inslag, avsåg att framkalla allvarlig rädsla för liv eller hälsa, riktade sig mot någon med särskilda svårigheter att värja sin personliga integritet, innebar missbruk av ett beroende- eller förtroendeförhållande, eller var ägnad att väcka allmän uppmärksamhet.¹¹³

Misshandel och sexuella övergrepp av barn är brott som brukligen ger rätt till denna ersättning.¹¹⁴ Brottsoffrets individuella upplevelse av kränkningen får endast beaktas i undantagsfall.¹¹⁵ Att tillämpa en objektiv bedömning av kränkningen, utifrån etiska och sociala normer, motiveras av att det finns en risk för att den skadelidandes berättelse om brottsupplevelsen inte alltid ger en korrekt beskrivning – exempelvis ett litet barn kan inte med enkelhet återge sin upplevelse av kränkningen i fråga.¹¹⁶ Detta innebär att brottsoffret

¹⁰⁷ Brottsoffermyndigheten: <<https://www.brottsoffermyndigheten.se/ersattning/brottskadeersattning>>, besökt 2020-04-23.

¹⁰⁸ 16 § brottsskadelag (2014:332).

¹⁰⁹ Prop. 2013/14:94 s. 26.

¹¹⁰ Av brottsskadelag (2014:322) framgår att följande skador är ersättningsgilla: Personskada (4 §), kränkning (5 §), sakskada (6 §) samt ren förmögenhetsskada (7 §). Gällande kränkningersättning så ersätts enligt 2 kap. 3 § skadeståndslag (1972:207) den skada som kränkningen innebär. I NJA 2007 s 540 (på s. 546) har HD dock betonat att det är själva kränkningen av den personliga integriteten i samband med angreppet som ersätts, inte de efterföljande reaktionerna på gärningen.

¹¹¹ Singer (2019) s. 309.

¹¹² Mannelqvist (2005/2006) s. 795.

¹¹³ 5 kap. 6 § skadeståndslag (1972:207).

¹¹⁴ Singer (2019) s. 309.

¹¹⁵ Mannelqvist (2005/2006) s. 796.

¹¹⁶ Prop. 2000/01:68 s. 51.

inte behöver ha uppfattat att han eller hon har utsatts för en kränkning för att vara berättigad ersättning.¹¹⁷

Kränkningersättning utgår enligt en schabloniserad nivå som gäller för den brottsliga gärningens art och varaktighet.¹¹⁸ För att garantera att brottsoffret inte ska uppleva ytterligare kränkning så är Brottsoffermyndigheten bunden till lägst den ersättningsnivå som fastställts av domstolen – Brottsoffermyndigheten är dock fortfarande fri att besluta om högre ersättning än vad som fastställts i en fällande dom.¹¹⁹ Denna begränsning för Brottsoffermyndigheten att inte bevilja lägre kränkningersättning gäller endast när skadestandsfrågan har prövats i domstol.¹²⁰

Barn under 18 år får inte själv råda över sin egendom och förvaltningsansvaret tillfaller normalt barnets förmyndare.¹²¹ Detta spelar roll för barnets möjlighet att på egen hand ansöka om brottsskadeersättning. Det är således barnets vårdnadshavare som kan ansöka om brottsskadeersättning till barnet. Om barnet har två vårdnadshavare så ska de gemensamt ansöka om brottsskadeersättning, men om en av vårdnadshavarna har begått den brottsliga gärningen mot barnet, eller om det finns andra särskilda skäl, då får den andra vårdnadshavaren själv lämna in ansökan om brottsskadeersättning till barnet.¹²² Barn som utsatts för en brottslig gärning ges dock möjlighet att på egen hand ansöka om brottsskadeersättning från 18 års ålder fram till den dag då han eller hon fyller 21 år, oavsett när brottet mot barnet begicks.¹²³ Denna särskilda ansökningstid bidrar till att garantera att unga brottsoffer får den ersättning

¹¹⁷ Se NJA 2007 s. 540 (på s. 546).

¹¹⁸ Prop. 2013/14:94 s. 34.

¹¹⁹ Ibid. s. 29-30.

¹²⁰ Ibid. s. 28.

¹²¹ 9 kap. 1 § FB.

¹²² 18 § brottsskadelag (2014:322). Se 6 kap. 11 § FB och 6 kap. 13 § FB gällande vårdnadshavares rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter.

¹²³ 15 § andra stycket brottsskadelag (2014:322).

som de har rätt till, utan att barnet ska behöva förlita sig på att vårdnadshavare ansöker om brottsskadeersättning till barnet.¹²⁴

När det gäller monetär ersättning och hur den kan bidra till brottsoffrets upprättelse så betonar Lindgren m.fl. att även om kränkingsersättning fyller en funktion genom att markera att en viss brottslig gärning inte accepteras av samhället, så försvinner inte själva brottsupplevelsen.¹²⁵ Dahlstrand fann i sin studie att brottsoffer tillmäter kränkingsersättningen en viktig symbolisk funktion som ett ”plåster på såren”.¹²⁶ Dahlstrand fann dock vidare att trots att kränkingsersättningen kan vara viktig för brottsoffrens upprättelse så kan den ha en negativ effekt för brottsoffren, genom själva processen och handläggningen.¹²⁷ Ur ett brottsofferperspektiv bör ersättningen således inte betraktas isolerat som kompensation för skadan, den måste betraktas i sitt sammanhang och i samverkan med straff- och skadeståndsrätten, vilket innefattar processen från att få skadan värderad till att få det fastställda beloppet utbetalt.¹²⁸

Sexuella övergrepp mot barn utgör en allvarlig kränkning av barnets integritet och det finns en föreställning om att skadestånd med anledning av detta brott således ska utdömas till höga belopp.¹²⁹ I FN:s resolution om rättsskipning vid brottmål med barn betonas dessutom att skadestånd är avgörande för att barn som brottsoffer ska kunna få fullständig gottgörelse och sedermera kunna återhämta sig från brottsupplevelsen.¹³⁰ I en studie med barn som utsatts för sexuella övergrepp betonade barnen själva att de inte var intresserade av någon form av monetär ersättning, oavsett hur stort beloppet skulle vara.¹³¹ Barnen i studien uppgav att den ersättning som de erhåller alltid kommer att förknippas med och påminna dem om

¹²⁴ Prop. 2013/14:94 s. 35.

¹²⁵ Lindgren m.fl. (2001) s. 116.

¹²⁶ Dahlstrand (2012) s. 226.

¹²⁷ Ibid. s. 215-216.

¹²⁸ Ibid. s. 255.

¹²⁹ Mannelqvist (2005/2006) s. 801.

¹³⁰ Se FN:s ekonomiska och sociala råd (ECOSOC) resolution E/RES/2005/20 punkt 35.

¹³¹ Back m.fl. (2011) s. 54.

brottsupplevelsen. Barnen menade vidare att skadestånd som påföljd inte är tillräckligt strängt – de föredrog istället att domstolen utdömer strängare frihetsberövande straff så att gärningspersonen förstår allvaret i den klandervärda gärningen.¹³² Med stöd av detta finns anledning att ifrågasätta skadeståndets verkan för brottsoffrets upprättelse.

¹³² Back m.fl. (2011) s. 54.

4 Avslutande diskussion

Det finns ett uttalat behov av att garantera att unga brottsoffer får upprättelse. Det talas om ett erkännande av brottsoffrets människovärde samt brottsoffrets behov av ett avslut på brottsupplevelsen för att kunna gå vidare i livet. Genom att erkännas som brottsoffer får barnet tillgång till olika tjänster och möjligheter för upprättelse. Rättssystemet kan garantera att brottsoffer får upprättelse i form av att gärningspersonen blir fälld och tilldöms straffrättsliga påföljder, samt att eventuellt skadestånd utdöms till brottsoffret. Även bemötandet genom rättsprocessen kan utgöra en del av den upprättelse som brottsoffret behöver. Trots att det inte är ett uttalat syfte för straffrätten att ge brottsoffer den upprättelse som de vill ha och behöver, så kan det i viss utsträckning få den verkan för brottsoffret.

Åsikterna går isär gällande straffrättens betydelse för brottsoffrets upprättelse. Genom ett högt straffvärde kan brottsoffret uppleva att dennes brottsupplevelse får det erkännande av rättsordningen som den förtjänar. Vid bestämmande av straffvärde och påföljd tillämpas dock ekvivalens- och proportionalitetsprinciperna, och med stöd i principen om rättssäkerhet får det enskilda brottsoffrets intressen och behov av upprättelse inget uttalat utrymme i dessa bedömningar. Lagstiftaren har konstaterat att brottsoffers behov av att få upprättelse kan tillgodoses genom det utdömda straffet, men i slutändan är det brottslighetens art som blir avgörande för utfallet.

Även om det slutliga straffvärdet inte fullt ut återspeglar det enskilda brottsofferintresset så har lagstiftaren uttalat att barn är särskilt skyddsvärda och valt att ta beakta ett generellt brottsofferintresse genom att tilldela större klander vid brott som begås mot barn, göra anpassningar för barn i rättsprocessen, samt avskaffa åtals- och påföljdspreskription för vissa brott mot barn. Lagstiftaren valde att avskaffa åtals- och påföljdspreskription för att brottsoffrets möjlighet till upprättelse inte ska gå förlorad. På liknande sätt har reformer genomförts som gör det lättare för unga brottsoffer att få den ersättning som de har rätt till. Kränkningersättning anses ha stor

betydelse för brottsoffrets upprättelse. Det är en till synes enkel metod för att garantera ”upprättelse” för brottsoffret, men det är inte självklart att brottsoffret upplever ersättningen på det sätt som det var tänkt. Allvarliga kränkningar ger rätt till högre ersättning, men kan pengar verkligen ersätta en brottsupplevelse? Kränkningers ersättning är ett uttryck för rättsordningens erkännande av brottsoffrets rättigheter och människovärde, och en del av brottsoffrets upprättelse är just att få dessa bekräftade. Det har dock konstaterats att kränkningers ersättning även kan ha viss negativ effekt på brottsoffret. I slutändan är det endast brottsoffret i fråga som kan berätta för oss om kränkningers ersättning innebär att han eller hon får upprättelse. Från lagstiftarens sida så har man valt att stärka erkännandet av det unga brottsoffrets värde som människa och detta i sig anses bidra till en känsla av upprättelse hos brottsoffret. Det krävs dessutom inte en fällande dom för att brottsoffret ska kunna ansöka om ersättning. Ur ett brottsofferperspektiv kan ersättningen således anses stärka brottsoffret och ha en tydligare koppling till brottsoffret jämfört med annan straffrättslig påföljd, åtminstone genom dess utformning.

Eftersom det inte är uttalat att den slutliga straffrättsliga sanktionen ska motsvara brottsofferintressen så är det viktigt att den rättsliga hanteringen tar tillvara de intressen och behov som barnet kan tänkas ha i processen, såsom att bli hörd och få sin upplevelse bekräftad. Barnet kan då uppleva att rättvisa har skipats. Barn måste känna tilltro till vuxenvärlden. Även om barnet kan ha svårt att uttrycka sig och sätta ord på sin brottsupplevelse så är det avgörande att våga lyssna på barnet och ta ställning för barnet. Låt barnet komma till tals och få uttrycka sig. Barn är sårbara och måste förlita sig på stöd från sin omgivning, men barnet får inte förminskas. Unga brottsoffer behöver komma ifrån offerrollen så tidigt som möjligt och inte föra den med sig till vuxen ålder. Rättssystemet spelar viss roll i detta, genom att lyssna på barnet och hjälpa honom eller henne att komma vidare i livet.

Utfallet av domstolsprövningen är i stor utsträckning beroende av barnets utsaga. Skyddsintresset innebär dock att barnets möjlighet att komma till tals begränsas, vilket kan påverka utfallet. Även om det finns processer och rutiner på plats för att garantera att rättssäkerheten inte äventyras så finns det en risk för att hela sanningen inte kommer fram, vilket i sin tur påverkar den efterföljande rättsliga hanteringen (om det ska leda till åtal, om det blir en fällande eller friande dom, hur högt straffvärdet ska vara samt vilken påföljd som ska utdömas). Att involvera barnet mer i processen och bortse från de hänsynstaganden som görs behöver dock inte per automatik garantera att utredningsbristerna övervinns och att bevishandikappet minskar. Att involvera barnet mer i rättssalen, på samma villkor som ett vuxet brottsoffer, kan innebära förödande effekter för barnet och kan istället resultera i att fler åtal läggs ner eller att det blir fler friande domar.

Förhör med barn måste genomföras på ett korrekt sätt som innebär att de kan användas som grund för åtal och sedermera som tillräcklig bevisning för en fällande dom. Om förhör med barnet inte uppfattas som tillräckligt så måste det garanteras att stödbevisning inhämtas. Detta blir avgörande för att barnet ska få en rättvis prövning och undvika bevishandikappet. Förhör med barn ska genomföras på ett barnanpassat sätt (för barnet i fråga). Genom att anpassa domstolsprövningen efter det specifika barnets förutsättningar, skulle barnet kunna vara mer närvarande i processen, utan att fysiskt vara närvarande i rättssalen. I slutändan kan det vara till fördel för själva utredningen, för barnet men även för den misstänkte (genom att ge den misstänkte möjlighet att ställa mot- eller följdfrågor). Det måste således göras en bedömning i varje enskilt fall av vad som är det bästa för barnet i fråga. Barnets bästa får inte innebära att barnets rättigheter begränsas. Tanken om ”barnets bästa” får inte motverka det som faktiskt är barnets bästa.

När det gäller frågan om påföljdsval så kan det ha stor betydelse för barnet att vara delaktig. Det kan ligga i barnets skyddsintresse och barnets bästa att ta in barnets behov och intressen i påföljdsfrågan samt

verkställighetsfrågan. Som utomstående kan man tycka att det är en självklarhet att någon som har gjort sig skyldig till övergrepp mot ett barn ska dömas till ett långt fängelsestraff. Detta behöver inte vara lika självklart för det unga brottsoffret, särskilt om det är en vårdnadshavare som gjort sig skyldig till den brottsliga gärningen. Ur ett brottsofferperspektiv kan det således finnas anledning att beakta brottsofferintresset i detta avseende, även om det i slutändan är staten som förmedlar klander. Detta är dock inte problemfritt. Att ett brottsoffer kräver ett strängt straff med anledning av dennes behov av upprättelse, och ett annat brottsoffer istället kräver ett mildare straff, eller inget straff alls, för motsvarande brottsliga gärning, skulle dock medföra en snedvriden rättstillämpning och påverka rättssäkerheten. Det måste fortfarande finnas en viss grad av förutsebarhet i systemet genom att lika gärningar bedöms på ett likvärdigt sätt.

Ur ett brottsofferperspektiv kan det vid första anblick anses stötande att straffrätten grundar sig på objektiva bedömningar. Det är dock en omöjlig uppgift att tillgodose samtliga brottsoffers individuella behov och det måste vi alla acceptera. Frågan blir då om det är rättssystemets uppgift att garantera att barnet får upprättelse på det sätt som förväntas. Det ska ställas höga krav på att rättsordningen garanterar att brottsoffer bemöts på ett bra sätt och tas på allvar. Det slutgiltiga utfallet av rättsprocessen återspeglar eventuellt inte det enskilda brottsoffrets intressen fullt ut, men det är genom en tillfredsställande utredning, en rättvis prövning samt en effektiv lagföring som upprättelse främst kan garanteras.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Offentligt tryck

Statens offentliga utredningar

SOU 1997:116 Barnets bästa i främsta rummet. FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige. Bilaga till huvudbetänkande – Del 1 Barnets Bästa – en antologi.

SOU 2008:85 Straff i proportion till brottets allvar.

SOU 2012:34 Nya påföljder.

Departementsserien

Ds 2004:56 Barnet i brottets skugga

Propositioner

Prop. 1987/88:120 Om ändring i brottsbalken m.m. (straffmätning och påföljdsval m.m.)

Prop. 1998/99:133 Särskild företrädare för barn

Prop. 2000/01:68 Ersättning för ideell skada

Prop. 2002/03:53 Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m.

Prop. 2009/10:147 Skärpta straff för allvarliga våldsbrott m.m.

Prop. 2012/13:10 Stärkt stöd och skydd för barn och unga

Prop. 2013/14:94 En ny brottskadslag

Prop. 2019/20:69 Barnpornografibrottet och preskription av brott mot barn

Internationellt

FN:s ekonomiska och sociala råd (ECOSOC), E/RES/2005/20: *Guidelines on Justice in Matters Involving Child Victims and Witnesses of Crime*, 22 July 2005.

Rättsfall

Högsta domstolen

NJA 1994 s. 268.

NJA 2007 s. 540.

Övrigt

Alice Pernevi & Daniel Claesson, 'Sveriges straffrätt – ett paradys för kriminella', Göteborgs-Posten Debatt, <<https://www.gp.se/debatt/sveriges-straffratt-ett-paradis-for-kriminella-1.22330697>>, besökt 2020-04-01.

Brottsofferjouren, <<https://www.brottsofferjouren.se/fakta-om-brottsoffer/sarskilt-sarbara/>>, besökt 2020-03-30.

Brottsoffermyndigheten, <<https://www.brottsoffermyndigheten.se/ersattning/brottskadeersattning/>>, besökt 2020-04-23.

Domarbloggen, <<http://www.domarbloggen.se/sodertorns-tingsratt/hur-forhorskarn-och-hur-varderar-domstolen-deras-uppgifter/>>, besökt 2020-04-19.

Moa Bladini, Sebastian Wejedal, Mikael Bernardini & Wanna Svedberg Andersson, 'Hårdare straff "nollar" inte brottsoffrens lidande', Göteborgs-Posten Debatt, <<https://www.gp.se/debatt/hardare-straff-nollar-inte-brotts-offrens-lidande-1.22691048>>, besökt 2020-04-01.

Litteratur

Alm, David (2019), 'Crime Victims and the Right to Punishment', *Criminal Law, Philosophy*, 13, s. 63-81.

Asp, Petter (2014), 'Barn(straff)rätt', i Cederborg, Ann-Christin & Warnling-Nerep, Wiweka (red.): *Barnrätt, en antologi*. Nordstedts Juridik, s. 68-85.

Back, Christina, Gustafsson, Per A., Larsson, IngBeth & Berterö, Carina (2011), 'Managing the legal proceedings: An interpretative phenomenological analysis of sexually abused children's experience with the legal process', *Child Abuse & Neglect*, 35, s. 50-57.

Brottsoffermyndigheten (2010), *Child victims in the Union – Rights and Empowerment. A Report of the CURE project 2009-2010*, <[https://www.brottsoffermyndigheten.se/Filer/Böcker/Child victims in the Union, CURE.pdf](https://www.brottsoffermyndigheten.se/Filer/Böcker/Child%20victims%20in%20the%20Union,%20CURE.pdf)>, hämtad 2020-05-23.

Burman, Monica (2011), 'Brottsoffer i straffrätten', i Lernestedt, Claes och Tham, Henrik (red.): *Brottsoffret och kriminalpolitiken*. Nordstedts Juridik, s. 279-298.

Dahlstrand, Karl (2012), *Kränkning och upprättelse. En rättssociologisk studie av kränkingsersättning till brottsoffer*. Lunds universitet, Mediatryck.

Diesen, Christian & Diesen, Eva F. (2013), *Övergrepp mot kvinnor och barn – den rättsliga hanteringen*. Andra upplagan. Nordstedts Juridik.

Enarsson, Therese (2013), *Brottsoffer i rättskedjan, en rättsvetenskaplig studie av förhållandet mellan brottsoffrets rättigheter och rättsväsendets skyldigheter*. Iustus Förlag AB.

Ericsson, Kjersti (2007), 'En ny offerdiskurs?', i von Hofer, Hanns & Nilsson, Anders (red.): *Brott i välfärden - om brottslighet, utsatthet och kriminalpolitik – Festskrift till Henrik Tham*. Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet, s. 37-48.

Ernberg, Emelie (2018), *There was nothing but her story – Prosecution of alleged child sexual abuse of preschoolers*. Göteborgs universitet.

Feuk, Lena (2014), 'Vem hjälper barn att få komma till tals', i Cederborg, Ann-Christin & Warnling-Nerep, Wiweka (red.): *Barnrätt, en antologi*. Nordstedts Juridik, s. 175-185.

Forsman, Maria (2013), *Rättsliga ingripanden vid föräldrars våld och övergrepp mot barn*. Nordstedts Juridik.

Granström, Görel & Mannelqvist, Ruth (2007/2008), 'Rättsvetenskap och viktologi', *Juridisk Tidskrift*, Nr 1 2007/2008, s. 28-43.

Leander, Karen (2007), 'The Decade for Rape', i von Hofer, Hanns & Nilsson, Anders (red.): *Brott i välfärden - om brottslighet, utsatthet och kriminalpolitik – Festskrift till Henrik Tham*. Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet, s. 203-224.

Lindgren, Magnus, Pettersson, Karl-Åke & Hägglund, Bo (2001), *Brottsoffer, från teori till praktik*. Jure.

Mannelqvist, Ruth (2005/2006), 'Brottsoffers möjlighet till upprättelse och kompensation vid kränkning', *Juridisk Tidskrift*, Nr 4 2005/2006, s. 790-808.

Singer, Anna (2019), *Barnets bästa – Om barns rättsliga ställning i familj och samhälle*. Sjunde upplagan. Nordstedts Juridik.

Åklagarmyndigheten (2019), *Brott mot barn – Åklagarens barnhandbok*, <<https://www.aklagare.se/globalassets/dokument/handbocker/barnhandboken.pdf>>, hämtad 2020-05-13.

Öster, Ulrika, Andersson, Magnus & Knutson, Tom (2014), 'Barnperspektivet utmanar gamla rättsprinciper', *Advokaten*, Nr 5 2014, årgång 80, s. 26.